

-7-

DE NAJAARSTREK VAN DE KLEINE KAREKIET (*ACROCEPHALUS SCIRPACEUS*) EN DE BOSRIETZANGER (*ACROCEPHALUS PALUSTRIS*) DOOR LIMBURG

In Limburg zijn 4 ringgroepen actief, allen onder het toezicht van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen: Noord-Limburg (leiding H.Lehaen), Bokrijk (leiding J.Gabriëls) en Tongeren (leiding R.Christiaens). Ringgroep Demervallei (leiding R.De Fraine) ringt ook geregeld vogels in Limburg. In dit artikel worden de ringresultaten van de Kleine Karekiet en Bosrietzanger besproken.

Paul Van Sanden,
Chrysantenpad 3,
3930 Achel

Peter Gabriëls,
Echellaan 12,
3740 Munsterbilzen

Hubert Lehaen,
Marktplaats 5 bus 2,
3910 Neerpelt

INLEIDING EN MATERIAAL

Vanaf de jaren negentig werden er in Limburg grote aantallen Kleine Karekieten geringd. Enerzijds omdat technisch gezien de methode beter op punt staat (o.m. door gebruik te maken van geluidscassettes) en anderzijds omdat er jaarlijks een ringkamp wordt georganiseerd in de volle trekperiode, waarbij vooral veel Kleine Karekieten worden geringd. Vanaf 1994 duurt dit ringkamp twee volle weken waarin 2882 Kleine Karekieten werden geringd.

Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal geringde vogels uit Noord-Limburg.

In de betrokken periode van vijf jaar werden in augustus bijna dagelijks Kleine Karekieten geringd en dus niet enkel in de week-ends.

De eerste stap bij het ringen van een vogel is het correct op naam brengen van de gevangen vogel. Kleine Karekiet en Bosrietzanger zijn in de hand niet zo gemakkelijk uit elkaar te houden. Dit is trouwens een van de redenen waarom wij hen hier samen bespreken. Voor de identificatiecrite-

Tabel 1
Het aantal vogels in de opeenvolgende jaren geringd door de ringgroep Noord-Limburg.

	1990	1991	1992	1993	1994
Kleine Karekiet	1639	1754	2350	3518	2199
Bosrietzanger	23	46	146	408	117

ria verwijzen we naar Svensson (1992) en Huisseune (1992). Bij het ringen van grote aantallen is het handig dat je de vogels kunt vergelijken met andere, meer duidelijke exemplaren.

De indeling in leeftijdscategorieën in het najaar gebeurt in hoofdzaak aan de hand van de sleet op de veren. Eerstejaarsvogels zijn vogels die in het betrokken jaar werden geboren. In het najaar vertonen zij nog maar weinig sleet op hun verenkleed. Daarenboven heeft de Kleine Karekiet en in mindere mate de Bosrietzanger twee donkere puntjes achteraan op de tong. Oudere jaarsvogels (adulten) hebben heel wat sleet op de veren. De punten op de tong zijn afwezig of zeer zwak aanwezig. Zowel Bosrietzanger als Kleine Karekiet maken een volledige verenrui door in hun winterkwartieren in Afrika.

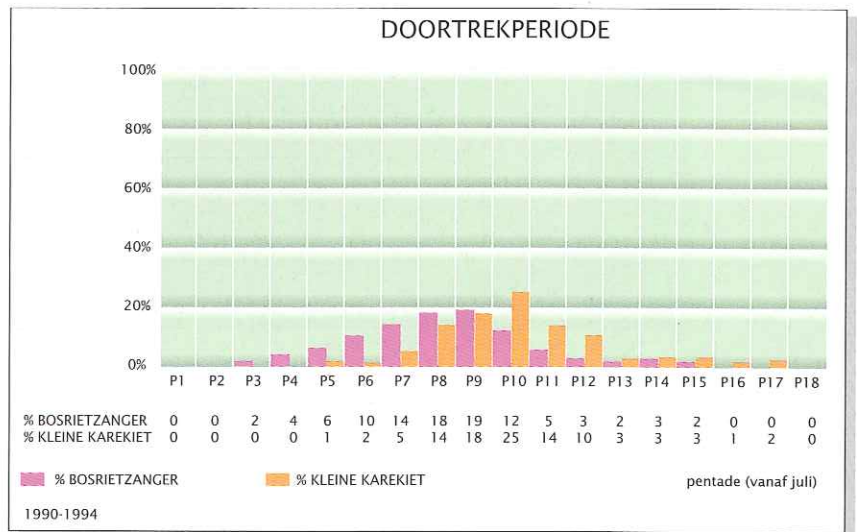
In de grafieken is de tijdsas uitgedrukt in pentades (blokken van 5 dagen) vanaf 1 juli. De eerste zes pentades staan dan voor juli, de volgende zes voor augustus en de laatste zes voor september. In dit artikel werden alle terugmeldingen sinds 1968 van beide ringgroepen, Bokrijk en Noord-Limburg, geanalyseerd.

RESULTATEN

1. DOORTREKPERIODE

(Figuur 1)

Het aantal geringde Bosrietzangers en Kleine Karekieten stijgt in de loop van juli om nadien geleidelijk terug af te nemen. Aanvankelijk worden er procentueel meer Bosrietzangers geringd dan Kleine Karekieten. De piek van de doortrek van Bosrietzanger wordt op de achtste en negende pentade bereikt. Dat is de periode tussen 6 augustus en 15 augustus. Dit staat in contrast met vroegere beweringen dat Bosrietzangers een piek zouden hebben van eind juli tot begin augustus (De Lust, 1989), zonder dat deze evenwel door gegevens waren gedocumenteerd. Na 15 september werd er geen Bosrietzanger meer geringd. Het aantal geringde Kleine Karekieten stijgt langzamer, om een piek te bereiken op de tiende pentade: tussen 16 tot 20 augustus. Ook

de daling is geleidelijker zodat nog enkele Kleine Karekieten in oktober werden geringd. 87% van de vogels is evenwel reeds doorgetrokken voor eind augustus.

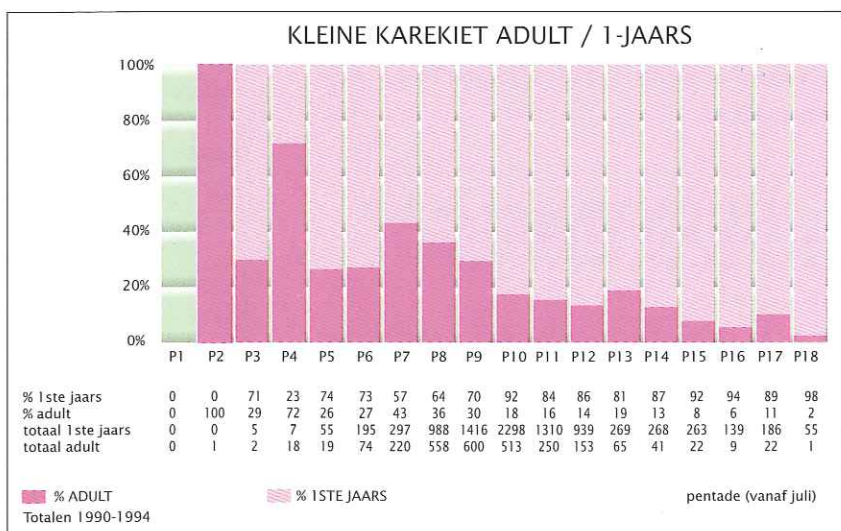
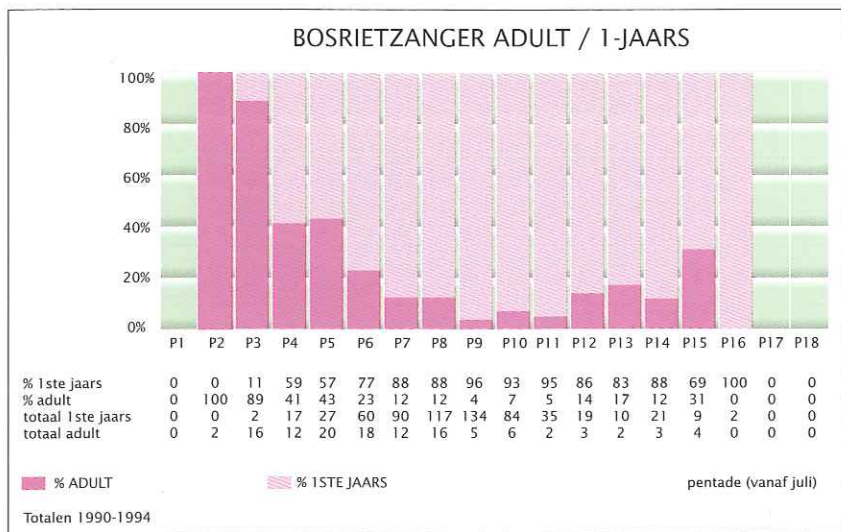
2. LEEFTIJDVERLOOP IN HET NAJAAR MET VERWIJZING NAAR DE VERSPREIDING

(Figuur 2 en 3)

Bij de zangers uit de familie van de Sylviidae, waartoe beide soorten behoren, is bekend dat adulte vogels na het uitvliegen nog enkele dagen hun jongen koesteren. Nadien kiezen de volwassen vogels vrij snel koers naar het zuiden. Het aanleggen van vetreserves gebeurt onderweg zodat de vogels in optimale trekconditie zijn wanneer het Middellandse Zeegebied in zicht komt. Jonge vogels daarentegen zullen ter plaatse hun vetreserves opbouwen. Ondertussen leren zij hun geboortestreek kennen. Bij het succesvol terugkeren uit het overwinteringskwartier zullen zij de laatste kilometers op zicht afleggen. Zij kunnen zo trachten om optimale broedterritoria te bezetten (Berthold, 1994).

In de grafiek van de Bosrietzanger (Figuur 2) zien wij dan ook een vrij vlugge daling van het aantal adulten. Na 10 augustus worden er nog weinig geringd. De schijnbare stijging op het einde van het seizoen wordt veroorzaakt door het feit dat het aantal eerstejaars vogels dan ook sterk ver-

Figuur 1
Doortrekperiode van de Kleine Karekiet en de Bosrietzanger in Limburg (p1-p18 = pentades vanaf juli).
Gegevens van 1990 tot 1994.

Figuur 2
De verhouding geringde adulte en eerstejaars Bosrietzangers (p1-p18 = pentades vanaf juli).

Figuur 3
De verhouding geringde adulte en eerstejaars Kleine Karekieten (p1-p18 = pentades vanaf juli).

minderd is. Het toevallig ringen van 2 of 3 vogels geeft dan een relatief hoog percentage. Het is eveneens mogelijk dat enkele van deze vogels niet correct op leeftijd werden gebracht. Sommige jonge vogels kunnen op dat ogenblik wellicht ook sleet op hun verenkleed gaan vertonen.

De daling van de adulte Kleine Karekieten is minder spectaculair (Figuur 3). In de tweede pentade (begin juli) werden alleen adulte vogels geringd. Zelfs in de laatst geregistreerde pentade (eind september) is er nog één adulte vogel. Het verschil in de distributie van de leeftijden tussen beide soorten kan verklaard worden door hun ver-

spreidingsgebied en de trekweg. De Bosrietzanger bezet in Vlaanderen zijn meest westelijk broedgebied. In Groot-Brittannië komen er geen Bosrietzangers tot broeden. Vermits de soort een zuid-oost gerichte trekweg volgt, aanvankelijk naar Turkije gericht (Zink, 1973), wil dit zeggen dat er normaal geen vreemde Bosrietzangers door Vlaanderen trekken. Eenmaal de lokale Vlaamse broedvogels (adulten) zijn weggetrokken kunnen er geen meer volgen.

De trekweg van de Kleine Karekiet is daarentegen aanvankelijk zuidwest, naar Spanje. Nadat onze Vlaamse broedvogels weggetrokken zijn, kunnen de vogels uit meer noordoostelijke streken nog doortrekken. De soort broedt tot in Scandinavië en Rusland. Vogels die daar nog zeer laat een broedsel hebben grootgebracht, kunnen dan nog laat bij ons doortrekken.

3. VERHOUDING TUSSEN EER-STEJAARS EN ADULTE KLEINE KAREKIETEN

Bij een aantal vogelsoorten, bij voorbeeld ganzen, wordt het broedsucces afgeleid uit de verhouding van het aantal jonge vogels tegenover adulten. Minder jonge vogels is het gevolg van een slecht broedseizoen en meer jonge vogels duiden op een beter broedresultaat.

Op basis van de geringde Kleine Karekieten werden de volgende leeftijdsratio's (de verhouding adulten/eerstejaars) berekend.

1990: 0,26;

1991: 0,30;

1992: 0,39;

1993: 0,31;

1994: 0,20.

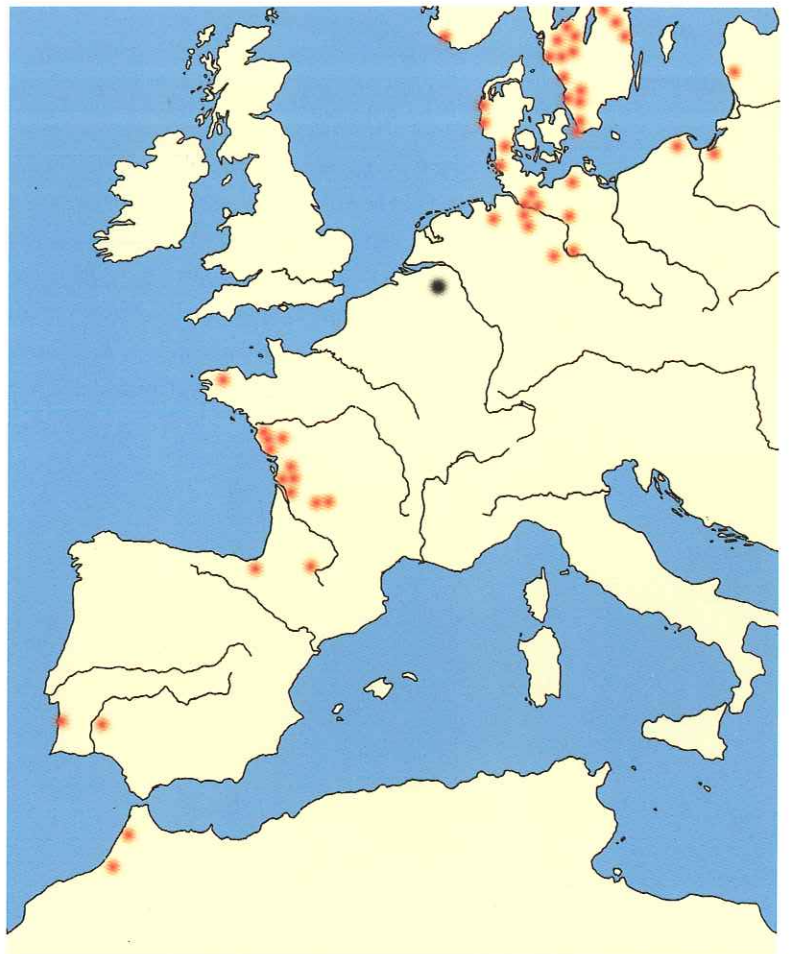
Op basis van deze cijfers kunnen wij stellen dat 1992 een beter Karekietenjaar was en dat 1994 een tegenvallend jaar is geweest wat reproductie betreft. Deze verhoudingen weerspiegelen niet noodzakelijk het broedsucces in Limburg, maar eerder deze uit de meer noordelijk gelegen landen.

4. TERUGMELDINGEN VAN DE KLEINE KAREKIET

4.1. ALGEMEEN

Eén van de voornaamste resultaten van het ringwerk is de registratie van de terugmeldingen. Door deze gegevens in plaats en tijd te projecteren krijgen wij een zicht op de verplaatsingen van de verschillende populaties van vogels. Een belangrijke hindernis vormt de lage terugmeldingskans van de zangvogels. Bij de Kleine Karekiet ligt deze rond 1%. Bij het ringen van 1000 vogels mag je dus zo een tiental terugmeldingen verwachten. De terugmeldingskans is evenwel niet uit alle gebieden even groot. In België en Nederland wordt er zeer gericht op Kleine Karekieten gevangen. Dat bepaalt mee het groot aantal terugmeldingen uit deze twee landen. Hoe verder wij naar het zuiden gaan, hoe kleiner de terugmeldingspercentages. In Afrika is de kans op een terugmelding zelfs zeer laag. Wij hebben dan ook grote aantallen geringde Kleine Karekieten nodig voor wij een zicht krijgen op de trekweg. Daarom worden de terugmeldingen op Europees niveau gecentraliseerd in Euring. Resultaten van dit Euring onderzoek zijn onder meer te vinden in Zink (1973). Hieruit weten wij dat niet alle Kleine Karekieten naar het zuidwesten wegtrekken. De meer oostelijk broedende vogels, vanaf Oostenrijk en Tsjechië, zullen naar het zuidoosten trekken om via Turkije en de Nabije Oosten naar Afrika te vliegen. De vogels van West- en Noordwest-Europa volgen aanvankelijk een zuidwestelijk gerichte koers. Eenmaal in het Iberisch schiereiland wordt intern de trekrichting naar zuid omgeprogrammeerd. Nadat zij in één enkele ruk de Sahara hebben overgevlogen moeten ze zuidoost trekken om in het evenaarsgebied te overwinteren, vooral in Zaïre, Rwanda en Burundi. De voorjaarstrek loopt langs dezelfde weg terug naar de broedplaatsen. Op dit algemene concept bestaan allerlei lokale variaties.

Uit een studie van doortrekkende Kleine Karekieten in het Zuidoost-Duitse Beieren (Schlenker, 1991) bleek dat de herkomst van de vogels vooral Zuid-

Figuur 4
Terugmeldingen van Kleine Karekieten buiten de Benelux.

Scandinavië en Oost-Europa was. Na de doortocht bleken zij de Alpenrand te volgen om dan via de Rhône-vallei aan de Azurenkust te belanden. Zij vliegen Spanje binnen via de oostkant van de Pyreneeën en gaan via Gibraltar naar Marokko. Uit een plaatselijke studie in Marokko (Cramp, 1992) bleek dat het aandeel van Duitse vogels relatief lager was dan van Britse vogels. Wellicht zullen een aantal vogels die Zuid-Duitsland passeerden, vanuit Zuid-Frankrijk rechtstreeks de Middellandse Zee overvliegen om zo in Algerije en Tunesië aan te komen. Deze trekweg is evenwel nog niet met ringgegevens gedocumenteerd.

De populatie Kleine Karekieten die in Nederland doortrekt (Speek, 1984) komt uit Scandinavië en Noord-Duitsland. Via België trekken zij naar de Franse Atlantische kust. Zij vliegen dan via de westzijde van de Pyreneeën naar Spanje en Portugal om eveneens via Gibraltar Afrika te bereiken.

De trekweg van de Britse vogels is enigszins verschillend (Cramp, 1992; Zink, 1973). De onervaren jonge vogels opteren voor de korte oversteek van het Kanaal naar Frankrijk en volgen dan dezelfde trekweg als de Nederlandse vogels langs de Franse Atlantische kust. Adulte vogels daarentegen kiezen resoluut voor de lange oversteek na aangevet te zijn in Zuid-Engeland. De meeste terugmeldingen komen onmiddellijk uit Portugal. Deze vogels vliegen dus over de Atlantische Oceaan gedurende honderden kilometers!

	eerstejaars	adult
Nederland	53	8
Limburg	22	2
Antwerpen	77	10
Brabant	21	3
Oost-Vlaanderen	14	1
West-Vlaanderen	0	1
Namen	9	1
Luik	13	1
Henegouwen	1	-

Tabel 2
Controles in hetzelfde najaar
van geringde Kleine Karekieten

4.2. LIMBURGSE TERUGMELDINGEN

Het is interessant om te kijken hoe de 'Limburgse' vogels zich in dit patroon van breedfronttrek situëren.

Als wij eerst de 'lokale' terugmeldingen uit België en Nederland bekijken (Tabel 2), zien wij duidelijk de verschillende trekstrategieën van de eerstejaarsvogels tegenover de adulten. In de Benelux werden slechts 30 adulten in hetzelfde najaar teruggemeld tegenover 210 eerstejaars. Dit geeft een verhouding van 0,14 welke beduidend lager ligt dan de leeftijdsverhoudingen die in ons ringwerk werden bekomen. Dit wil zeggen dat de kans om een adulte vogel terug te vangen circa de helft kleiner is dan de kans op terugvangst van een eerstejaars. Als wij ervan uitgaan dat er geen verschil is in de mate waarin de beide groepen gevangen worden, wil dit zeggen dat adulte

vogels vrij snel het gebied verlaten en via grotere etappes naar het zuiden trekken.

Eerstejaarsvogels blijken nog een tijdje rond te zwerven waarbij een grote uitwisseling schijnt te bestaan tussen de moerasgebieden van de provincies Antwerpen en Limburg. Globaal schijnt de richting van de eerstejaars zuidwest te zijn. Slechts enkele vogels dwalen af naar Henegouwen en geen naar West-Vlaanderen.

De terugmeldingen van vogels buiten de Benelux (Figuur 4) tonen de gekende trekweg, welke vanuit Scandinavië vertrekt en in Marokko eindigt. Van meer zuidelijke streken in Afrika hebben wij (voorlopig) nog geen terugmeldingen.

Een opvallend groot aantal gecontroleerde vogels werd in Zweden geringd. Hebben deze vogels een bijzondere affiniteit voor onze Limburgse rietgebieden?

Opmerkelijk zijn de terugmeldingen uit Finland, Letland en Rusland hetgeen aan de rand is van het verspreidingsgebied van de soort. Een Russische vogel is voorlopig de verste terugmelding. De vogel was als nestjong geringd te Kaliningrad op 18 juni 1993. Vijfenzestig dagen later werd hij 1116 kilometer verder gecontroleerd te Bokrijk op 19 augustus 1993.

Het valt op dat geen enkele vogel in of uit Groot-Brittannië of uit Noord-Frankrijk werd teruggemeld. Wordt deze zone in één keer overvlogen of zijn er geen Franse ringers actief? De eerste cluster van terugmeldingen situeert zich aan de Atlantische kust van Frankrijk. Via de gegevens is de verdere trekweg naar Spanje en Portugal te volgen. De door ons geringde vogels gaan eveneens langs Gibraltar naar Marokko, de meest zuidelijke plaats van terugmeldingen.

5. SEPTEMBERVOGELS

Wat gebeurt er met vogels die in september nog doortrekken, dus na het hoogtepunt van de trek? Een eerstejaars vogel geringd te Hamont op 9.9.1967 werd in hetzelfde jaar op 15.9 dood gevonden te Budel (Nederland). Is het de regel dat deze vogels het zuiden niet meer bereiken? Integendeel, er zijn verschillende vogels teruggemeld die in september nog ten noorden van

Vlaanderen werden geringd: 5.9.1988 in Noorwegen; 18.9.1965 IJsselmeer (Ned); 19.9.1991 Narke (Zweden). Zij werden in één van de daaropvolgende jaren in Limburg gecontroleerd. Deze vogels hebben dus toch de winter overleefd. Een vogel geringd op 26.9.1992 te Messelbroek (Brabant) en teruggemeld op 9.8.1993 te Neerpelt is ondertussen ook in Afrika geweest.

Een vogel geringd op 29.9.1968 te Hamont geraakte gelukkig nog tot in Marokko (5.11.1968 Casablanca gevangen/gekoooid). Op dat ogenblik zaten de meeste Kleine Karekieten al rond de evenaar. Het was een achterblijver, wat hem wellicht fataal is geworden. Van Kleine Karekieten is wel geweten dat enkele zeldzame exemplaren in het Middellandse Zeegebied kunnen overwinteren (Cramp, 1992).

6. HOEVEEL AFSTAND LEGT DE KLEINE KAREKIET PER DAG AF?

Bij het bepalen van de afstanden moeten wij rekening houden met het feit dat Kleine Karekieten alleen 's nachts trekken. Overdag rusten zij, of zoeken zij ter plaatse naar voedsel. De eerste nachten zullen de eerstejaarsvogels slechts zeer beperkte afstanden afleggen. Adulte vogels daarentegen hebben hun trek-ervaring mee en durven onmiddellijk grote afstanden afleggen.

Om een idee te krijgen van de trekafstanden kunnen wij kijken naar vogels die na korte tijd al werden teruggemeld.

Een eerstejaarsvogel op 8.9.1990 te Neerpelt geringd, werd de volgende dag gecontroleerd te Messelbroek (Brabant). Dit betekent 78 km op 1 nacht. Een andere eerstejaars legde in 1 nacht de afstand Neerpelt-Veurne af, 162 km.

Anderzijds kunnen wij naar die vogels kijken die langere afstanden hebben afgelegd tussen ringen en controle.

Twee eerstejaarsvogels, in Limburg geringd, zaten na 2 respectievelijk 3 dagen in Zuid-Frankrijk. De tweede vogel legde daarbij 676 km af in drie nachten. Twee eerstejaarsvogels in Zweden geringd verplaatsten zich 1110 km in 13 dagen en 814 km in 9 dagen. Uit al deze cijfers valt af te leiden dat de vogels in het najaar in onze streken

gemiddeld zo'n 80 km per nacht afleggen, waarbij evenwel niet elke nacht getrokken wordt. Langere afstanden van 150 km en meer dan 200 km kunnen in een treknacht voorkomen.

Alle gegevens zijn van eerstejaars vogels. Adulten leggen vermoedelijk nog langere etappes af, maar daarvan hebben wij voorlopig nog geen gegevens.

7. OUDERDOM VAN DE KLEINE KAREKIET

Aan de hand van de terugmeldingen kan men nagaan hoeveel tijd er verstreken is tussen het ringen en het terugmelden. Hiermee krijgt men een idee van de leeftijd welke de vogelsoort kan bereiken of gewoonlijk bereikt en heeft men een zicht op de graad van sterfte (mortaliteit) (Tabel 3).

Het is opvallend dat nog heel wat jonge Kleine Karekieten hetzelfde jaar worden teruggevangen. Het daaropvolgende jaar valt dit terug tot ca. 30% en het jaar daarop nog eens tot 30% van het jaar voordien. Na 3 en 4 jaar wordt nog de helft van het jaar voordien teruggemeld. Na meer dan vier jaar worden hervangsten uitzonderlijk.

Het aantal vogels die teruggemeld worden nadat zij als adulten werden geringd is veel lager. Bij nauwkeurig toekijken in tabel 3 zien wij dat de cijfers met ca. 1 jaar verspringen. Bij voorbeeld na 3 jaar werden er nog 11 vogels gecontroleerd die geringd werden als eerstejaars. Bij de als adult geringde vogels vinden wij dit cijfer terug na 2 jaar. Dit wil zeggen dat de meeste vogels, als adult geringd, wellicht tweedejaars zullen

Tabel 3
Na hoeveel tijd worden de
Kleine Karekieten teruggemeld?

	geringd als	
	eerstejaars	adult
zelfde jaar	246	30
na 1 jaar	85	23
na 2 jaar	24	11
na 3 jaar	11	7
na 4 jaar	9	2
na 5 jaar	1	1
na 6 jaar	1	
na 7 jaar		
na 8 jaar	1	

geweest zijn (geboren in het jaar voordien).

Alhoewel de 'normale' leeftijd van Kleine Karekieten 3 tot 4 jaar bedraagt, zijn er een aantal vogels die toch veel langer leven:

- vogel A: werd geringd als eerstejaars op

30.7.1972; laatste terugmelding was op

22.8.1979, na 7 jaar

- vogel B: werd geringd als eerstejaars op

18.8.1978; laatste terugmelding was op

15.8.1985, na 7 jaar

- vogel C: werd geringd als eerstejaars op

30.8.1984; werd teruggemeld op 7.8 en

8.8.1992, na 8 jaar

- vogel D: werd geringd als eerstejaars op

22.8.1978; laatste terugmelding was op

8.8.1986, na 8 jaar

- vogel E: had de volgende 'levensloop': werd

geringd op 13.8.1971 te Bokrijk als eerstejaars;

werd teruggemeld op dezelfde plaats op

12.7.1974, 28.6.1981, 11.8.1981 en 26.8.1981.

De vogel is dus minstens tien jaar oud geworden.

SAMENVATTING

Het artikel analyseert de ringresultaten van Kleine Karekieten en Bosrietzangers die door de ringgroepen van Noord-Limburg en Bokrijk sinds 1968 werden verzameld. Vooral in de jaren negentig werden deze soorten veel geringd. De trekperiode van beide soorten wordt vergeleken: de Bosrietzanger trekt vroeger weg. Oude vogels trekken ook vroeger weg dan eerstejaarsvogels. De plaatsen van terugmelding, de afgelegde afstand en de ouderdom van Kleine Karekieten wordt besproken.

DANKWOORD

Met dank aan de ringers van de ringgroepen van Bokrijk en Noord-Limburg: Frans Dilissen(+), Jan Gabriëls, Tony Jacobs, Marc De Clerck, Albert Geuens, Pierre Geunes, Ludo Ploem, Constant Quanten, Pierre Rutten, Jan Sanders, Paul Thijs, Michel Van Dael en Johan Van Hertem en al hun helpers.

REFERENTIES

BERTHOLD, P., 1994. De trek van een typische trekvogel. Een samenvatting van de huidige kennis. Oriolus 60: 53-55.

CRAMP, S., (ed.), 1992. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa, volume VI warblers, Oxford University Press, Oxford.

DE LUST, R., 1989. Bosrietzanger (*Acrocephalus palustris*). In: Vogels in Vlaanderen, Voorkomen en verspreiding, I.M.P. Bornem, p.319.

HUISSEUNE, D., 1992. Onderscheid tussen Bosrietzanger en Kleine Karekiet. Voedertafel 12 (2): 1-32.

SCHLENKER, R., 1991. Zugrichtung in Süddeutschland (Bodensee) durchziehender Teichrohrsänger (*Acrocephalus scirpaceus*). Ökol. Vögel 13: 77-82.

SPEEK, B.J. en G., 1984. Thieme's VogeltrekAtlas, Thieme, Zutphen.

SVENSSON, L., 1992. Identification Guide to European Passerines, 4th edition, Stockholm.

ZINK, G., 1973. Der Zug europäischer Singvögel. Ein Atlas der Wiederfunde beringter Vögel, 1e Lieferung, Vogelzug Verlag, Möggingen.